

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

У статті проаналізовано динаміку та структуру ресурсної бази банків України, висвітлено авторські пропозиції щодо підвищення рівня ліквідності банківських установ за рахунок зобов'язань і капіталу.

Ключові слова: банк, зобов'язання, капітал, ліквідність, ресурсна база банків.

Постановка проблеми. Стабільний розвиток та подальше функціонування банківської системи України перебувають у тісному зв'язку з нарощуванням ресурсної бази. Від того, наскільки банки приділяють увагу формуванню фінансових ресурсів, залежить їх платоспроможність та ліквідність. Одним із елементів ефективного функціонування банків та їх фінансової стійкості є їх стабільність і достатність ресурсної бази. Політика комерційних банків щодо зміцнення ресурсної бази пов'язана із вирішенням таких завдань, як формування джерел фінансових ресурсів із мінімальною вартістю, ефективним їх використанням та управлінням цими ресурсами під час проведення активних операцій.

Ліквідність банківської системи є тим стрижнем, який забезпечує своєчасність, повноту і безперервність виконання усіх грошових зобов'язань банківської системи та достатність коштів щодо потреб розвитку вітчизняної економіки. Підвищення ефективності управління ліквідністю банківської системи є одним із пріоритетних завдань центральних банків кожної країни.

Як серед вітчизняних фінансово-кредитних установ, так і серед іноземних інституцій спостерігається загальносвітова тенденція удосконалення інструментарію регулювання ліквідності банківської системи та грошово-кредитного ринку в цілому в напрямі їх аналогізації з інструментами, ефективність яких є незаперечною. Всі прекрасно розуміють, що чим вищим є рівень капіталізації, тим вищим буде рівень ліквідності банківської установи. Але на практиці ці поняття пов'язати не так просто, що і визначає наукову і практичну значущість поставленої проблеми.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам формування та підвищення рівня ліквідності банківської системи, використання банківських ресурсів особливу увагу приділено в наукових працях О. Барановського, О.І. Лаврушина, В. Міщенко, А. Мороза, С.В. Науменкової, М. Савлука, А.В. Шаповалова та ін.

Мета статті – дослідження шляхів підвищення рівня ліквідності фінансово-кредитних установ завдяки зміцненню ресурсної позиції банку, проаналізувати динаміку та структуру ресурсної бази банків України.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні практично відсутні праці з комплексного дослідження структури банківських пасивів.

Відповідно до сучасних принципів бухгалтерського обліку усі банківські ресурси поділяються на зобов'язання і капітал. За цим критерієм і публікуються дані про діяльність банківської системи України. Проведемо аналіз основних складових ресурсної бази банків (табл. 1).

У таблиці наведено дані про обсяг основних складових банківських ресурсів в Україні протягом 2001-2006 рр.

Таблиця 1

**Основні складові ресурсної бази банків України
протягом 2001-2006 рр.**

Джерела ресурсів	01.01.2002	01.01.2003	01.01.2004	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007
Балансовий капітал	7 915	9 983	12 882	18 421	25 451	42 566
у тому числі:						
<i>Статутний капітал</i>	4 574	6 003	8 116	11 648	16 144	26 266
Зобов'язання	39 676	53 913	87 352	115 927	188 427	297 611
у тому числі:						
<i>Кошти суб'єктів господарювання</i>	15 653	19 703	27 987	40 128	61 214	76 898
<i>Кошти населення</i>	11 165	19 092	32 113	41 207	72 542	106 078
Усього пасивів	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179

Як видно з таблиці, спостерігалось динамічне зростання усіх складових ресурсної бази банків України впродовж 2001-2006 рр. Так, за період з 2001 до 2006 р. вона зросла у 7,1 разу. При цьому зростання банківських ресурсів здійснювалося переважно за рахунок зростання зобов'язань, які збільшилися в 7,5 разу, а величина балансового капіталу зросла в 5,3 разу (статутний капітал зростає швидше – в 5,7 разу). Найшвидшими темпами зростали кошти фізичних осіб – їх сума зросла за останні шість років більш ніж на 94 млрд. грн., або у 9,5 разу. Темп приросту коштів юридичних осіб був повільнішим – 4,9 разу.

Можна зробити висновок про те, що протягом останніх років характерною особливістю для банківської системи України щодо формування основних джерел банківських ресурсів є кошти фізичних осіб. Також слід відзначити зниження ролі власних коштів у формуванні ресурсної бази банків – станом на 01.01.2002 питома вага капіталу в сукупних банківських пасивах становила 16,6 %, тоді як на початку 2007 р. – на рівні 12,7 %.

На сьогодні кошти населення є основною складовою ресурсної позиції банків – за рахунок цього джерела на початок 2007 р. було сформовано понад 35 % банківських пасивів.

Залученню депозитних коштів до банківських установ також сприяла діюча система гарантування вкладів. За рішенням адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у січні 2006 р. було збільшено розмір відшкодування коштів вкладникам у разі банкрутства банку до 8 тис. грн., у травні – до 15 тис. грн. (у лютому 2007 р. – до 25 тис. грн., у серпні 2007 – до 50 тис. грн.).

Підвищення доходів населення за умов фактично відсутньої альтернативи інвестування коштів, крім вкладень у ринок нерухомості, сприяло високим темпам зростання депозитів у 2007 році.

Підвищенню рівня осідання коштів на рахунках фізичних осіб до запитання сприяє активний розвиток в Україні карткових платіжних систем. Так, у 2006 р. 63,5 % від приросту коштів на поточних рахунках фізичних осіб було забезпечено за рахунок зростання обсягів коштів на карткових рахунках населення. Характерною ознакою 2006 р. було збільшення ресурсної бази банків у цілому на 54 %, насамперед за рахунок зростання депозитних коштів в іноземній валюті за всіма категоріями вкладників. У 2006 р. зберігалася позитивна динаміка зростання довгострокових депозитних зобов'язань банків, обсяг яких за рік збільшився на 57,4 %, а обсяг поточних депозитних вкладень фізичних осіб за той самий період зріс на 39,8 %.

На початок 2007 р. зобов'язання банків з іноземним капіталом зросли на 91,5 млрд. грн. і становили 138,1 млрд. грн., або 46,4 % від зобов'язань усіх банків України. Банки з іноземним капіталом формують свої зобов'язання в основному за рахунок строкових вкладів (депозитів) і кредитів, які отримані від інших банків – 30,5 % від загальної суми зазначених банків (по банківській системі 22,8 %).

Кількість діючих банків з іноземним капіталом протягом 2007 р. збільшилася з 35 до 47 (26,7 % від загальної кількості діючих банків України), з них банків зі 100 % іноземним капіталом – з 13 до 17 – 9,7 % від загальної кількості діючих банків.

Сума іноземного капіталу в зареєстрованому статутному капіталі банків України збільшилася на 104,5 % і на 01.01.2008 становила 15 051,9 млн грн. Частка іноземного капіталу в зареєстрованому статутному капіталі українських банків досягла 35 %. На сьогодні іноземний капітал в Україні представлений 23 країнами. Найбільшу частку в загальній сумі іноземного капіталу становить капітал Кіпру (20,3 %), Австрії (20,3 %), Франції (12,5 %), Росії (9,7 %), Нідерландів (8,2 %), Польщі (8 %), Швеції (6 %).

Протягом 2007 р. банки з іноземним капіталом збільшили свою присутність на банківському ринку України. На початок 2007 р. зобов'язання банків з іноземним капіталом зросли на 46,4 % від зобов'язань усіх банків України.

Банки з іноземним капіталом формують свої зобов'язання за рахунок строкових вкладів (депозитів), інших банків та кредитів, що отримані від інших банків; коштів фізичних осіб, коштів суб'єктів господарювання. Значна

частка в зобов'язаннях цих банків строкових вкладів (депозитів) інших банків обумовлена отриманням ресурсів від материнських банків.

Слід зазначити, що середньозважені процентні ставки по банках з іноземним капіталом нижчі, ніж по системі банків, як за кредитами (за станом на 01.01.2008 – 12,1 проти 13,4 %), так і за депозитами (6,8 проти 7,9 %).

Капіталізація банківської системи набуває особливої актуальності в сучасних умовах, тому що вдосконалення системи регулювання капіталу комерційних банків у трансформаційних країнах, зокрема в Україні, з урахуванням міжнародних стандартів, які нещодавно зазнали суттєвих змін із прийняттям Базельським комітетом з банківського нагляду нової Угоди про капітал (Базель II), є необхідним кроком на шляху України до визнання її рівноправним членом Європейської спільноти.

Крім того, одним із етапів процесу зміцнення довіри вкладників до банківської системи повинно стати збільшення і ефективне управління банківським капіталом, створення ресурсної бази для довгострокового інвестування з огляду на необхідність дотримання банками України міжнародних вимог щодо капіталізації.

На сьогодні особливо важливого значення набуває розроблення ефективних напрямів удосконалення ресурсної політики банків.

Удосконалення управління власним капіталом має винятково важливе значення для забезпечення стійкості активів і зобов'язань комерційного банку, підвищення прибутковості банківської діяльності та ліквідності банківської системи. Як показує практика, частина комерційних банків України збанкрутувала внаслідок неповернення наданих кредитів. Уникнути цього можна було б за наявності достатнього розміру власного капіталу, здатного покрити значні втрати ресурсів, та зваженої кредитної політики. Зважаючи на гостру потребу підвищення рівня капіталізації – основи надійності конкурентоспроможності банків на внутрішньому і міжнародних ринках, їм необхідно вживати заходи щодо збільшення обсягів капіталу.

Комерційні банки вдаються і до зовнішніх джерел поповнення капітальної бази. Найпопулярнішим зовнішнім джерелом є емісія звичайних і привілейованих акцій. Але тут є ряд недоліків: висока вартість і труднощі, пов'язані з розміщенням акцій на ринку; послаблення контролю за банком з боку акціонерів, якщо вони не зможуть викупити всі акції нової емісії. На мою думку, для комерційних банків найпривабливішим варіантом реалізації такого способу збільшення власного капіталу могло б бути розповсюдження акцій серед міноритарних акціонерів.

Для поповнення капіталу банку вдаються й до проведення таких фінансових операцій, як продаж активів – будівель, споруд та приміщень з одночасною довгостроковою їх орендою у нових власників. Такі операції стають привабливими за умов, коли у зв'язку з інфляцією зростає ринкова вартість житла, а також здійснюється його прискорена амортизація. Найбільш часто в банках створюються резерви переоцінки основних засобів для покриття різниці між їх балансовою та ринковою вартістю, а на суму до оцінки активів випускаються акції, які безкоштовно розподіляються між

акціонерами банку, збільшуючи частку їх власності. Але ця практика переоцінки основних засобів з часом призводить до погіршення якості капіталу.

З метою концентрації власного капіталу Національний банк України рекомендує інтенсивніше застосовувати процедури реорганізації банків шляхом об'єднання, злиття і приєднання окремих банків за чіткого дотримання антимонопольного законодавства.

Якщо злиття чи поглинання відмінно сплановане та організоване висококваліфікованими спеціалістами, то воно призведе до посилення конкурентоспроможності банків (підвищується обсяг капіталу, активів, кількість клієнтів, доступ до ресурсів та ін.), підвищення ринкової частки нового об'єднання і, як результат, зростає ефективність всього банківського сектора.

Слід зазначити, що в Україні процеси злиття та поглинання відбуваються не такими темпами, як нам би хотілося. Серед причин, через які банки не хочуть об'єднуватися, варто виділити:

1. Власники вважають, що краще мати власний недокапіталізований банк, ніж бути акціонером великого.
2. Якщо проведений не зовсім якісний аудит, то можна приєднати банк, в якому є проблемні кредити, прострочені векселі, несплачені проценти, значна заборгованість з боку банку.

Аналіз злиття та поглинання в банківській сфері України свідчить про те, що дані процеси не є доволі розповсюдженими. Водночас існують проблеми, в розв'язанні яких допоможуть злиття та поглинання. До таких проблем належать незначні розміри капіталу українських банків, що робить їх неконкурентоспроможними. Стимулювати процеси об'єднання допоможе вдосконалення законодавства, яке регулює процеси злиття та поглинання.

Злиття і поглинання банків зазвичай супроводжуються конкретними наслідками та ризиками. Злиття неодмінно призводять до зміни в організаційній структурі банків, спричиняють зменшення кількості працівників. Великі компанії можуть обмежувати конкуренцію, а отже, й порушувати правила економічної конкуренції.

Оцінка ефективності банківського злиття та поглинання може відбуватися двома способами: 1) якісний метод, який передбачає дослідження стратегії злиття та поглинання, співставлення отриманих синергічних ефектів після злиття з запланованими установами, опис головних управлінських помилок, що виникають під час реалізації стратегії, а також методи виправлення цих помилок для уникнення їх у майбутньому; 2) кількісний метод, який передбачає використання математичних розрахунків та формул, що можуть підтвердити зміну ефективності банківської установи.

Ці методи широко використовуються для оцінки ефективності злиття чи поглинання банківських установ, але хотілося б зазначити, що кожен з них має свої недоліки. Якісний метод базується на суб'єктивних переконаннях та судженнях людей, які проводять дану оцінку, тому іноді може трапитися, що

реальний стан речей не відповідає отриманій якісній оцінці. Також недоліком є те, що метод не має певного алгоритму дій, і тому вірогідним є те, що оцінка ефективності не відображатиме повністю реальний стан речей, хоча й бути при цьому правильною. Кількісний метод більш точний, тому що передбачає проведення оцінки за певними математичними розрахунками і тому має алгоритм дій. Недоліками цього методу є те, що за останні 10 років було виведено сотні способів оцінки ефективності банківської установи після злиття чи поглинання, які мають певні припущення і тому повинні використовуватися відповідно до конкретної ситуації, що породжує проблему невизначеності в застосуванні того чи іншого методу. Тим паче що, використовуючи різні формули для розрахунків, можна отримати різні дані, що не збігатимуться між собою. Тому кількісний метод оцінки ефективності інституції після злиття чи поглинання може бути широко використаний для маніпулювання отриманими даними. Також при використанні цього методу може виникнути ситуація, коли за різними методиками оцінки будуть необхідні різні вхідні дані, які, можливо, не завжди є в наявності.

На сьогодні є очевидним, що зацікавленість іноземного капіталу в українському бізнесі досить висока. Найбільша активність проникнення іноземних гравців спостерігається на ринку фінансових послуг. Експансія іноземного капіталу на український ринок пояснюється тим, що банківський сектор переживає значні зміни, що характеризуються глобалізацією фінансових ринків. Ці процеси призводять до скорочення кількості фінансових установ і розширення сфери банківського бізнесу, що виражається в його інтернаціоналізації й диверсифікації продуктового ряду, з урахуванням розширення пропозиції банками небанківських продуктів і послуг. Найефективнішим способом проникнення на ринок є угоди зі злиття й поглинання.

Вагомим аргументом для укладання таких угод є прагнення диверсифікувати великі фінансові потоки і знизити ризики фінансових втрат. У банківському бізнесі банки насамперед прагнуть розширити спектр послуг, що надаються банківськими установами, збільшити клієнтську базу і капітал. Наприклад, придбання промисловими банками фінансових установ, спрямованих на обслуговування приватних осіб. За ефективного розширення сфери діяльності й орієнтації на різні профільні сегменти стратегія диверсифікації призведе до значного зменшення фінансових ризиків і збільшення прибутковості банку.

В енциклопедії банківської справи України наведено таке визначення банківського капіталу: “Банківський капітал – сукупність різних видів грошових капіталів, коштів, які використовує банк у вигляді банківських ресурсів для забезпечення своєї діяльності, здійснення різноманітних банківських операцій та одержання прибутку. Складається з власного капіталу банку та залучених коштів” [2, с. 65].

Для збільшення свого ресурсного потенціалу основна увага з боку банків повинна приділятися мобілізації необхідного обсягу ресурсів. Банківські ресурси – сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні

банків і використовуються ними для здійснення активних та інших операцій. Операції, за допомогою яких банки формують свої ресурси, називаються пасивними.

Для зручності банківські ресурси класифікуються за різними ознаками:

- 1) економічним змістом;
- 2) місцем мобілізації;
- 3) можливістю прогнозування величини ресурсу;
- 4) джерелами утворення;
- 5) можливістю використання.

Також формування ресурсної бази комерційними банками здійснюється за рахунок запозичених коштів шляхом випуску та продажу боргових зобов'язань (облігацій, векселів) або міжбанківських кредитів.

Якщо банком сформовано ресурсну базу за рахунок випуску облігацій і йому потрібно подовжити термін цих ресурсів, то він здійснює рефінансування попередніх випусків шляхом викупу раніше випущених облігацій за кошти, отримані від випуску нових незабезпечених грошових зобов'язань.

Банківський вексель має депозитну природу, і цим він подібний до сертифіката. Але, на відміну від останнього, банківський вексель можна використовувати його власникам як платіжний засіб за товари і послуги, причому новий власник векселя може передавати його третім особам шляхом індосаменту.

Розрізняють такі основні недепозитні джерела формування банківських резервів:

- 1) отримання міжбанківських кредитів;
- 2) рефінансування в Національному банку України;
- 3) операції репо;
- 4) емісія цінних паперів власного боргу (банківські векселі, облігації).

Найпопулярнішим джерелом поповнення ресурсів комерційного банку для підтримання його ліквідності є міжбанківський кредит. Він надається, залежно від фінансового стану його одержувача та стратегії кредитора на термін від 1 дня до 12 місяців. Процентна ставка за міжбанківськими кредитами здебільшого є нижчою, ніж за кредитами, що надаються суб'єктам господарювання; вона пов'язана з обліковою ставкою НБУ.

З метою підвищення рівня ліквідності, забезпечення високого стану фінансово-банківської системи Національний банк України, відповідно до Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України, затвердженого постановою Правління НБУ від 26.09.2006 № 378, встановлює процентні ставки за активними і пасивними операціями Національного банку України:

- 1) за кредитами овернайт:
 - під забезпечення (державними облігаціями України) у розмірі 14,5 % річних;
 - без забезпечення (бланковий) у розмірі 15 % річних;
- 2) за депозитними сертифікатами:

- строком на 3 дні у розмірі не вище 0,5 % річних;
- строком на 7 днів у розмірі не вище 1,5 % річних.

Останнім часом у практиці деяких комерційних банків окремого значення набуває така форма ресурсного забезпечення, як позабалансове фінансування. Вона викликана насамперед недостатністю депозитних та недепозитних джерел для більш надійних і недорогих джерел ресурсів, що мають довгостроковий характер. Це насамперед операції з сек'юритизації активів, випуску кредитних гарантій, продаж позик та ін.

Слід відмітити, що впродовж останніх років банківська система України розвивається динамічно, тим самим забезпечуючи високі темпи зростання основних показників своєї діяльності за рахунок прямих іноземних інвестицій у банківський сектор, зростання реальних доходів населення та збереження його довіри до банківської системи України.

Висновки. Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, можна зробити висновок, що вдосконалення управління процесами формування ресурсної бази комерційних банків передбачає значне підвищення рівня ліквідності та капіталізації банківського капіталу, формування оптимальної структури балансу комерційного банку на основі виваженої структури активів і пасивів, додаткового акумулювання коштів як від юридичних та фізичних осіб, так і інших джерел коштів на фінансовому ринку.

Кінцевою метою створення ресурсного потенціалу вітчизняних банків повинно бути збільшення прибутковості при зменшенні ризикованості та забезпечення ліквідності фінансово-кредитних установ.

Список літератури

1. Банківські операції [Текст] : підручник / за ред. В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янської, О. Г. Кореневої. – К. : Знання, 2007. – С. 87-97.
2. Вожжов А. П. Про трансформацію ресурсів в банківській діяльності [Текст] / А. П. Вожжов // Вісник ТАНГ. – 2004. – № 3. – С. 58-63.
3. Грищенко Р. Тенденції банківського бізнесу: злиття банків, страхових компаній та пенсійних фондів [Текст] / Р. Грищенко // Вісник НБУ. – 2004. – № 2. – С. 15-17.
4. Енциклопедія банківської справи України [Текст] / редкол. В. С. Стельмах (голова) [та ін.]. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – С. 65.
5. Купчинский В. А. Система управління ресурсами банків [Текст] / В. А. Купчинский, А. С. Улинич. – М. : Экзамен, 2000. – 204 с.
6. Міщенко В. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків [Текст] / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Салтинський, І. М. Вядрова. – К. : Знання, 2002. – 216 с.
7. Основні показники діяльності банків України на 1 лютого 2007 р. [Текст] // Вісник НБУ. – 2007. – № 3. – С. 70.
8. Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України [Електронний ресурс] : положення, затверджене постановою Правління НБУ від 26.09.2006 № 378. – Режим доступу : www.gov.ua.
9. Роуз Питер С. Банковский менеджмент [Текст] / Питер С. Роуз. – М. : Дело ЛТД, 1995. – 768 с.
10. Ткаченко О. Н. Об'єднання банків та страхових компаній [Текст] / О. Н. Ткаченко // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 2(32). – С. 105-109.

Summary

Channels of increasing of the banking institutions liquidity level.

The paper examines and resource base structure of Ukrainian banks. In the article the author introduced the proposals for increasing of liquidity level of the banking institutions at the cost of liabilities and capital.

Отримано 26.06.2008

Лис, І.М. Шляхи підвищення рівня ліквідності банківських установ [Текст] / І.М. Лис // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. - Суми: УАБС НБУ, 2008. – Вип. 23. - С. 74-84.